

TEISZLER ÉVA

SZENT KIRÁLYOK KULTUSZA – SZENT KIRÁLYOK NEMZETSÉGE

KIVONAT: Szent István és a magyar Szent Királyok kultusza az európai királyszentek és dinasztikus szentek sorába illeszthető, attól mégis eltér. A magyar királyszentek és azok együttese már a 13. század végén jelentős reprezentációs szereppel bírt, létezésük propagálása a dinasztia és tagjainak fényét, jelentőségét emelte, a közejük tartozás hangsúlyozása a keresztény szakralitás oldaláról erősítette az uralkodói legitimitást. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a Szent Királyok nemzetségéhez tartozás felváltotta vagy alapvetően megmásította volna az Árpádok dinasztiájához tartozás vérségi leszármazáson alapuló szemléletét.

KULCSSZAVAK: Szent István, Szent László, Anonymus, turul-monda, Szent Királyok

ÉVA TEISZLER

The cult of the Holy Kings - The dynasty of the Holy Kings

ABSTRACT: Although the cult of St. Stephen and the Hungarian holy kings fits in the line of European royal and dynastic saints, it significantly differs from it. The Hungarian royal saints played a major representational role already in the 14th century and belonging to them can already be regarded as a dynastic legal basis in the last decade before the extinction of the Árpád House. However, they had no such role before, and being part of the dynasty as a prerequisite for legitimate royal power was not linked to the cult of the Hungarian royal saints in the Árpád period.

KEYWORDS: Saint Stephen, Saint Laszlo, Anonymus, Turul legend, Holy Kings

Pogány és keresztény dinasztikus jog?

Első uralkodócsaládunk mai közkeletű elnevezése, az Árpád-ház csak 18. századi történetírásunkban jelent – s aztán honosodott – meg. A fogalom kialakulásának történetét Bartoniek Emma vázolta fel 1924-ben,¹ megállapítva, hogy az Árpádokat a 18. század óta „olyan névvel illetjük [...], melyet ők sohasem használtak, talán nem is ismertek [...] most használunk egy olyan nevet, melyet egy kései kor alkotott [...] egy olyan jogalap érdekében, melyet első szent királyunk nemzetsége tudatosan megtagadott”.²

A Szerző az elnevezés kialakulásának hátterében a korszellemet látta meghatározónak, amely mellett katalizáló szerepet tulajdonított Anonymus *Gesta Hungarorum*a³ előkerülésének, illetve nyomtatásban történő megjelenésének. A középkori mű jelentősége szerint az Árpádok, Árpád-ház, Árpád-dinasztia fogalmak 18. századi megszületésében az volt, hogy elősegítette a magyar történelem genealógiai alapon történő korszakolásáról való gondolkodás kialakulását, ugyanis miután a Névtelen beemelte az írott emlékezetbe az Álmos születéséről szóló szájhagyományt, már a saját korában hidat képezett az őt megelőző keresztény szerzők által a dinasztia pogány és keresztény tagjai között kialakított szakadék felett, a Gestában megfogalmazott gondolat pedig találkozott a 18–19. századbeli eszmékkel és aktuálpolitikai felfogással.⁴

Bartoniek írását az ihlette, hogy az Árpád-kor írott forrásaiban – véleménye szerint – kétféle trónöröklési jog megléte fedezhető fel: „Az egyiket – mely a *Szent Istvántól* való származásra vezeti vissza a magyar királyok öröklési jogát – a XIII–XV. századi krónikák tartották fenn; a másikat – mely szerint csak az lehet a magyarok uralkodója, aki *Álmos nemzetségéhez* tartozik – *Anonymus Gesta Hungarorum*a hagyományozta.”⁵ Álláspontja szerint a krónikás hagyományban fenn-

1 Bartoniek 1924, a kérdésre l. még Szabados 2006, 215–221.

2 Bartoniek 1924, 138–139.

3 Anonymus

4 Bartoniek 1924, 124–138.

5 Bartoniek 1924, 123.

maradt nézőpont, amely az Árpád-ház leszármazását szándékosan Szent Istvánra vezeti vissza, tudatos szembe helyezkedés a múlttal, „a trónöröklési jog keresztény alapra helyezése, a keresztény királyság megalapításának a XI. század közepén dúlt trónharcok adta politikai, közjogi és vallási helyzetben a trónöröklési jogra levont következménye.”⁶ Ezzel szemben „*Anonymus Gesta Hungarorum* (1200 körül) az Álmos fejedelemmé választásakor kötött vérszerződés első pontjában a magyar fejedelmek trónöröklési joga egyik kellékéül az Álmos nemzetségéhez való tartozást jelölte meg. [...] *Anonymus* [...] históriája előszavában céljaul tűzi ki azt is, hogy megírja Magyarország *királyainak* genealógiáját, akik *Álmostól* származtak. Genealógiai érdeklődése – mely kiterjed a királyi házra és a nemesek nemzetségeire egyaránt – előtérbe helyezi a dynastia genealógiai egységét s leompítja azt a caesurát, melyet a szent Lászlókorai író az uralkodóház és pogány tagjai között kijelölt. [...] *Anonymus* 1200 körül írt, [...] s nem láthatott többé oly éles ellentétet a felkent koronás király Istentől eredő hatalma és öröklési jogának pogány eredete közt, mint XI. századi elődje. Bizonyos másfelől, hogy a Szent Lászlókorai gesta-író nem véletlenül hallgat erről a pogány leszármazási jogról. [...] Szerinte is Attilától, Álmostól és Árpádtól származott le genealógiailag Szent István, s ez a leszármazás juttatta őt hatalomra. Ha tehát még sem szól e pogány uralkodási jogcímről, még a fejedelmek korában sem, s csak a Szent Istvánra visszavezetett öröklési jogról tud, akkor ebben tudatosságot sőt célzatosságot kell látni.”⁷

A történész 15 évvel későbbi, 1939-ben közzétett, *A magyar királykoronázások története* című munkájának⁸ *Az Árpád-ház trónöröklési, vagy vérségi joga* című fejezetében ugyanezt a következőképpen foglalta össze: „Magyarországra Szent István vezette be a keresztény vallással és egyéb keresztény, nyugati intézménnyel egyetemben a koronázás intézményét. [...] István királyt ez a koronázás keresztény értelemben is királlyá tette, uralmát keresztény alapokra fektette. Ez az új jogalap meggyengítette ugyan uralmának dinasztikus és népi eredetét, s új legitimitást vezetett be a magyar trónutódlási jogba: a keresztény uralomratermettség és a királyavatás legitimitását, de mégsem ez alapította István uralmát. [...] István mégis

6 Bartonek 1924, 124.

7 Bartonek 1924, 124.

8 Bartonek 1987.

csak pogány öröklési jogon, mint Álmos (vagy Árpád) nemzetségének tagja jutott uralomra apja halála után [...] ⁹ E pogány öröklési jog, az Árpád nem vérségi joga már az első keresztény század végén alapjaiban megváltozik. ¹⁰ [...] a pogány tekintélyelv, az Árpád nemzetségéhez való tartozás nem lehet sem az immár szentekkel is ékeskedő keresztény magyar királyi nemzetség előtt, de a rohamosan keresztényesedő magyar nép előtt sem az a tekintélyforrás, mint a Szent István előtti időkben. Az Istentől eredő keresztény királyi hatalom nem szállhat át pogány vérségi jogon, pogány tekintélyelv alapján uralomra jutott egyénre. Innen van, hogy már Szent László korában, de talán már a királyi nemzetség (s talán már a magyar nép is) a trónöröklési, vérségi jogot nem Árpádra vagy Álmosra, hanem Szent Istvánra, a keresztény jogalapítóra, a keresztény jogforrásra kezdi visszavezetni. A XI. sz. végétől, Szent Lászlótól, Kálmántól kezdve tehát csak az lehet a magyarok királya, ki Szent István nemzetségébe tartozik, s nem az, ki Árpád vagy Álmos leszármazottja; a Turul vagy Árpád-nemzetség helyére tehát a Szent István nemzetsége lép. [...] A pogánykorban, tehát mintegy 1000 előtt, a magyarok uralkodó nemzetségüket Turul nemzetségnek nevezték és így nevezték pogány részét, a fejedelmeket a keresztény középkorban is. De már a XV. században felbukkan az Árpád-nem név is a pogány fejedelmek jelölésére (Knausz-krónika).¹¹

A fentiekkel szemben úgy véljük, hogy nincs okunk különbséget tenni Álmosra (Árpádra) visszavezethető pogány és Szent Istvánra visszavezethető keresztény dinasztikus vagy vérségi jog között¹², hiszen a magyarok uralkodója Álmos fejedelemségétől fogva csak a tőle leszármazók közül kerülhetett ki egészen a dinasztia 1301-ben, illetve 1395-ben történt kihalásáig,¹³ vagyis

9 Bartoniek 1987, 8.

10 Bartoniek, 1987, 12.

11 Bartoniek 1987, 13.

12 Álmos és az Árpád-dinasztia szakralitásának kérdését újabban Kovács Attila vizsgálta. Erre lásd: Kovács 2021, 111–128.

13 A kortársak felfogása alapján a dinasztia fiágon III. Andrással halt ki 1301-ben (I. Anjou-oklt. 358. sz.). A Knausz krónika leírja, hogy I. Lajos leányában, Mária királynőben halt el mindkét nemből a szent királyok nemzetségének ivadéka (In hac regina Maria tandem defecit semen utriusque sexus sanctorum regum. – SRH II. 345.), elterjedt felfogás szerint ugyanakkor nőágon már 1338-ban, III. András leányának elhunytával kihalt az Árpád-ház (Wertner 1892, 582. Vö.: KMTL 66. – Árpádok címszó. A vonatkozó rész Kristó Gyula munkája).

a nemzetséghez tartozás a királyság korában és azt megelőzően is a hatalomra jutás előfeltétele volt,¹⁴ s ez a folytonosság függetlenül attól, hogy István koronázása által a főhatalom mögöttes ideológiája megváltozott, töretlen maradt. A Bartoniek által is használt, de különösen Deér József munkásságában¹⁵ nagy hangsúlyt kapott vérségi jog kifejezés azonban elgondolkodtató.

Dinasztikus jog – vérségi jog

A dinasztian belüli öröklési rend szabályairól a korai időszakban legfeljebb sejtéseink lehetnek, mindenesetre a feltehetően egyre terebélyesedő rokonság egyes ágai vagy kihaltak, vagy fokozatosan kiszoríthatták őket az uralom megszerzésének lehetőségéből. Erre utalhat középkori kútfőink ingatagsága Álmos, illetve Árpád fejedelemségének elsőségével kapcsolatban,¹⁶ valamint az, hogy miközben külföldi források fenntartották az uralkodócsalád más – köztük fejedelmi – tagjainak nevét is,¹⁷ „kétszáz évvel István halála után Anonymus már Álmos – Árpád – Zolta – Taksony – Géza – István fejedelem-sort örökített ránk”,¹⁸ amely a valóságostól eltérő, „lényegében az elsőszülöttség láncára fűzött családfa”.¹⁹

Miközben a primogenitúra érvényesülésének kizárólagosságát nem lehet kimutatni sem a kereszténység felvételének időszakában, sem a királyság megalapítása utáni évszázadokban,²⁰ a dinasztia hatalmon lévő tagjai jól láthatóan folyamatosan a szóba jöhető aspiránsok körének leszűkítésére tö-

14 Teiszler 2021.

15 L. pl.: Deér 1933, 443.; Deér 1938, 109., 113–114.

16 „Álmos más fiai és nem Árpádtól származó többi unokája sérthették az Árpádok hatalmi igényeit, így nyomatékosan kellett hangsúlyozni, hogy a fejedelemség csak Árpáddal kezdődött, nem Álmossal, vagyis nem a kiterjedésre sokkal tágabb Álmos nemzetség, hanem kizárólag a szűkebb Árpád-nemzetség jogosult a főhatalomra.” (Kristó 2002, 21.)

17 Kristó 2002a.; Lenkey–Zsoldos 2003. 13–20.

18 Kristó 2002a. 105.

19 Kristó 2002a. 93.

20 Összefoglalóan l. erre Juhász 2017.

rekedtek, méghozzá az egyenes ági leszármazás előtérbe helyezésével az oldalágiakkal – és azok folyamatos, esetlegesen belháborúit is előidéző tiltakozásával – szemben.

Tekintettel arra, hogy külföldi források a magyar hagyománnyal ellentétben más fejedelmi személyeket is megneveznek, nem tudjuk kétségbe vonni Kristó Gyula feltételezését arról, hogy a magyarok körében a királyság kora előtt létezhetett egy, a besenyőkéhez hasonló, a főhatalom betöltésére vonatkozó olyan megállapodás, amely szerint a nemzetség (deklarált) fejétől (Árpádtól) származó minden ágnek részesednie kellett a főhatalomban.²¹ Adatok hiányában ma már nem tudjuk megállapítani, hogy Árpád és Taksony fejedelemsége között pontosan ki és mennyi ideig uralkodhatott Árpád leszármazottai közül, s azt sem tudjuk biztosan állítani, hogy már a Taksony–Géza öröklés révén csorbult volna Tarkacsu ágának joga,²² hiszen a forrásokban csak a Koppány és Vajk/István közötti harcok nyoma maradt fenn, a későbbi I. (Szent) Istvánnak a hatalom öröklését Koppány legyőzésével mindenestre sikerült Taksony leszármazottaira korlátoznia.

A már királyként regnáló István később nagybátyja, Mihály utóda, Vazul alkalmatlanná tételével igyekezett saját leszármazottainak juttatni a hatalmat. Miután fiai,²³ köztük a trónörökösnek tekintett Imre is elhunyt 1031-ben, saját leánytestvére fiát, Géza fejedelem unokáját, Orseolo Pétert jelölte örökösének, akinek pozícióját, családba emelését az altaichi évkönyv értesülése szerint adoptióval is igyekezett megszilárdítani.²⁴ Péter elűzése

21 Kristó 2002a, 103.

22 Kristó Gyula véleménye szerint „István a nomád felfogás értelmében talán kétszeresen is törvénytelen (illegitim) uralkodónak számított. Ha igaz az a feltevés, amelyet már korábban kifejtettem, hogy ti. az Árpád-utódok között a négy Árpád-fiú ágán járt körbe a nagyfejedelmi hatalom, akkor a negyedik Árpád fiútól, Zoltától származó Taksony után a főhatalomnak az első Árpád-fiú, Tarkacsu ágára kellett volna visszaszállnia, mivel addig mind a négy ág állított már egy-egy fejedelmet. Taksony után azonban fia, Géza következett, [...] Géza halála után sem szállt Koppányra a főhatalom, amit pedig még az Árpádtól leszármazottak családjában élvezett rangidős volta is támogatott. Istvánnak új legitimációra volt szüksége, mivel a pogány jogalapra már nem tartott igényt, de az nem is szólt mellette.” (Kristó 1995, 325–326.)

23 Mikó 2013.

24 ÁKÍF 240.

után Szent István sororiusát (leánytestvérének a férjét vagy a fiát), Abát a magyarok önként emelték a királyi trónra, majd Péter másodszori bukását követően hívták csak haza a Vazulfiakat.

Mivel Pétert és Abát bizonyíthatóan csak az Álmos-ág hatalomra jutása után húzták ki a jogszerűen uralkodók sorából,²⁵ megállapíthatjuk, hogy saját kortársaik elfogadták őket törvényes királyuknak. Azok az 1131 után keletkezett források, amelyek Péter és Aba hatalmának legitim voltát koronázásuk ellenére megkérdőjelezik, kivétel nélkül arra törekszenek, hogy István e két sororiusának dinasztiaián kívüliségét igazolják. A krónikás hagyományban kétségtelenül ezért volt szükség Gizella alakjának befekettítése mellett Péter származásának több lépésben történő meghamisítására is.

Feltűnő, hogy a 14. századi krónikakompozíció 81. fejezete, amely Vazulfiainak hazahívásáról szól, kétszer ismétli meg – látszólag – ugyanazt: *Visca, Bua, Buhna és rokonaik* (akiket a szöveg első fele *magnatesnek*, második fele *nobilesnek* titulál) vissza akarták hívni Vazulfiákat – és itt a szöveg kifejezetten a zsarnok Péterrel állítja őket szembe –, akik királyi sarjak voltak. A 81. fejezet első fele különösen hangsúlyozza a Vazulfiák Szent István nemzetségéhez tartozását (*qui de genere Sancti Stephani regis progeniti erant*),²⁶ akikkel kapcsolatban a – szöveg első felében *magnatesnek*, második felében *nobilesnek* titulált – magyarok azon fáradoztak, hogyan tudják őket Magyarországra visszavezetni, illetve a királyságot Szent István nemzetségének visszaszolgáltatni (*isti magnates Visca Bua et Budna et eorundem cognati [...] quando Andream, Belam et Leuentam possent reducere in Hungariam, et regnum generi Sancti Stephani regis [...] restituere laborabant*),²⁷ miközben a fejezet második fele szerint a nevezett személyek „csupán” azon fáradoztak, hogyan adhatnák vissza a királyságot a királyi ivadéknak („*predicti*

25 Teiszler 2021, 540–545. Az itt elemzett Esztergomi Rövid Krónika, a Zágrábi és a Várad-i krónikák mellett I. még a somogyvári formuláskönyv verses királylistáját, amely Pétert és Abát a királyi méltóság jelvényével felékesítettéknek, de a királyi méltóság kiváltságával nem rendelkezőknek (*Hii dyadematizati fuere sed non privilegiati*) mondja (Bácsatyai 2019, 73.).

26 SRH I. 336.

27 SRH I. 336.

nobiles Hungarie, scilicet Visca, Bua et Buhna et eorum cognati cogitabant, qualiter regnum regio semini possent restituere”).²⁸

A rokonság megjelölésére a 81. fejezet szövege láthatóan több kifejezést használ, de közülük talán legfontosabb a Visca, Bua és Buhna rokonainak megjelölésére alkalmazott latin szó, amely a 81. fejezet átszerkesztőjének gondolkodásmódjára és római jogi ismeretére világíthat rá. A magyarra „rokon, vérrokon, atyafi” főnévvel fordítható cognatus terminus római jogi értelemben az egy közös őstől származó egyenes és oldalági *vérrokonokat* foglalja magában,²⁹ ám Péter, akit az altaichi évkönyv értesülése szerint István fiává fogadott, a római jog értelmezése szerint adoptioja révén Szent Istvánnak agnát rokonságába (apai ági rokonság)³⁰ tartozott. Mivel Péter esetében a római jog szerint az apai hatalom alól házassága révén kikerült anyja, István leánytestvére az agnát rokonság megállapítása tekintetében valójában Gézához és nem Istvánhoz kapcsolódott, ez a felfogás a további öröklés tekintetében csak Géza utódainak nyithatott teret, egyúttal elzárhatta az István hatalomra jutása után immár csak Taksonyig visszavezethető többi kognát rokon öröklési jogát. Kétségtelen, hogy a krónikaszerkesztmény 81. fejezete, ahol először láthatunk szöveg szerinti megfeleltethetőséget a Gellért-legendával, többszöri átalakításon is átesett. De miért lehetnek fontosak a fentiek?

A 14. századi krónikakompozíció 81. fejezete javítási kísérleteinek egyik jelentős momentuma lehetett a Géza ágáról – szükségszerűen – a Taksonyéra való visszatérés római jogi felfogás szerinti igazolása, amely a Vazul-fiak jogszerű öröklési rendjét olyan módon állította helyre, hogy azzal – ha a kognát rokonság elvét alkalmazva Taksonyhoz igazítjuk az apa-fiú vérségi leszármazás rendjét –, sem a Kálmán-, sem az Álmos-ág uralmának jogosultsága nem sérül. Igaz, hogy sem Kálmán sem Álmos leszármazottainak idején nem jelentettek már valós veszélyt sem István, sem Orseolo Péter vagy közvetlen utódai, hiszen a helyreigazításkor már nem voltak életben – vagy legalábbis utódokról nem tudunk –, a csorbát a dinasztia szempontjából ilyen tekintetben mégis ki kellett küszöbölni.

28 SRH I. 336.

29 Földi-Hamza 2020, 241.

30 Földi-Hamza 2020, 240–241.

Könyves Kálmán 1105-ben királlyá kenette és örökösévé tette saját fiát, a későbbi II. Istvánt,³¹ s ezzel – I. (Szent) Istvánhoz hasonlóan – ismételtén a saját – immáron tőle eredő – leszármazottak elsőbbségére és az oldalág kiszorítására töreked(he)tt,³² hiszen a viszonylag fiatal korban, 46 éves kora körül elhunyt uralkodó feltehetően nem számított arra, hogy második, eltaszított felesége, Eufemia után sem neki, sem nagyjából hét évvel korábban királlyá avatott fiának nem lesznek majd fiú örökösei, de a sors nem így hozta: II. István halála után az Álmos-ág került hatalomra II. Béla személyében. A vele, illetve fiával, II. Gézával szemben fellépő, Kálmán törvénytelennek/dinasztián kívülinek tekintett fia, Borisz³³ után II. Géza utódai közül az egyenes ági leszármazást jogi értelemben már senki sem vitatta (nem tudta vitatni) egészen III. András koráig.³⁴

Szent István és a Szent Királyok nemzetsége

István személye a kezdetektől összefonódott az államisággal.³⁵ Már közvetlen utódait is Székesfehérváron koronázták, Pétert ráadásul ténylegesen István hatalmi jelvényeivel ruházták fel. Kultuszának kialakítása 1083-ban történt szentté avatásával kezdődött. Tisztelete az őt kanonizáló I. László dinasztikus kapcsolatai révén már a 11. század végén külföldön is terjedni kezdett, szentté avatásának mégis a magyar köztudatra gyakorolt hatását kell kiemelni. László az államalapító István személyében megtalálta azt a politikai őst, akinek

31 Kristó 1998. 140.

32 Lenkey–Zsoldos 2003, 108.

33 Teiszler 2021, 553–554.

34 III. András nagyapja, Utószülött István törvényes származása körül jelentős bonyodalmak alakultak ki, amelyek később III. András utódlására is hatással voltak. Az András melletti választást követően azonban ezeket a kételyeket igyekeztek semmissé tenni. L. Teiszler 2021, 553–554.

35 Klaniczay 2000, 94.

kiemelésével saját uralmát – nem dinasztikus, hanem – szakrális értelemben legitimálni tudta.³⁶ István kultuszának növelését aztán különösen Kálmán vette pártfogásába: Hartvik püspökkel új legendát készíttetett számára, az ő törvényeihez nyúlt vissza, s István után először ő temetkezett a székesfehérvári bazilikába.³⁷

A Szent Királyok nemzetségének megszületése László 1092-ben történt kanonizációjához kötődik. Történetírásunk I. László elevatióját már jóval több indokkal kapcsolatba hozta, mint Istvánét,³⁸ mindenesetre az ő oltárra emelésének is az uralkodói törvényesség avagy alkalmasság gondolköréhez lehetett köze: István László általi, valamint László III. Béla általi szentté avattatása saját legitimációs érdekeit szolgálta.³⁹ Bennük találták meg a dinasztia korábbi személyei közül a példaképet, a maguk uralmának jogosságát, törvényességét igazoló elődöt.⁴⁰

A Szent Királyok kifejezés első lejegyzője Anonymus. A Névtelen Gestája a turul-mondának a következő változatát tartalmazza: „Az Úr megtestesülésének 819. évében Ügyek volt Szkítia legjelesebb vezére, aki mint fentebb említettük, hosszú idő múltán Magóg királytól származott. Önedbelia fejedelmének Emese nevű leányát vette nőül Dentümogyerben, s tőle született meg Álmosnak nevezett fia. Az Álmos nevet azonban isteni közbelépés eredményeként nyerte, mivel várandós anyjának álmában égi látomás jelent meg turulmadár képében. Az reászállván mintegy teherbe ejtette és tudomására hozta, hogy méhéből forrás fakad s hogy ágyékából dicsőséges királyok származnak majd, akik azonban nem saját földjükön fognak elszaporodni. Mert az álmod magyar nyelven így hívják, s születését álom jövendölte meg, őt magát is Álmosnak nevezték el. Vagy azért hívták álmosnak, azaz szentnek, mivel utódaitól szent királyok és hercegek születnek majdan.”⁴¹

36 Az 1083. évi szentté avatásokról részletesen l. Klaniczay 1986.

37 Lenkey–Zsoldos 2003, 104–111.

38 Összefoglalóan l. erre Veszprémy 2019, 267–281.

39 Thoroczkay 2016, 128.

40 A királyszenteknek erre a funkciójára l. Klaniczay 2000. 71–113.

41 Anonymus 12.

Anonymus utolsó mondata olyan többlet, amely a turul-monda más változataiból hiányzik. Az 1210 körül alkotó ismeretlen szerző csak annak tudatában hozhatta összefüggésbe a latin *almus* szó ritkának számító⁴² „szent” jelentésével Álmos nevét, ha már tudta, hogy leszármazottai között valóban lesznek szentek, s mivel maga is többes számban fogalmaz, ennek a kiegészítő névmagyarázatnak László 1092-ben történt szentté avatása után kellett megszületnie. Anonymusnak saját írása tárgyából adódóan nem tényszerűnek, hanem provizórikusnak kellett lennie, művéből mégis átsejlik saját jelene. A Szent Királyok nemzetségének kifejezett képzetét emiatt csak sugallhatta, de nem írhatta le. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Névtelen nemcsak több szent királyról, hanem több szent hercegről is megemlékezik. Itt kell szólnunk arról, hogy a Szent Királyok nemzetségének nem kettő, hanem három tagja van: István és László mellett Imre herceg is közéjük tartozik. Noha István fiát, Imrét egyazon évben emelték oltárra apjával, a Szent Királyok nemzetségének fogalma ekkor még nem alakult ki. Mégis mikor és milyen indokkal kerülhetett Imre *herceg* létre a Szent Királyok nemzetségébe?

A Szent Lászlót oltárra emeltető III. Béla 1182-ben Imre nevű fiát még saját életében királlyá koronáztatta. Korábban is volt erre példa I. András és Salamon, valamint Kálmán és II. István esetében. Béla még a saját életében másodszor is megkoronáztatta legidősebb fiát, Imrét 1194-ben. Miként a Lászlót kanonizáló III. Béla, úgy az apja uralkodása idején trónutódnak jelölt Imre számára – a névazonosságtól függetlenül – is példakép lehetett Szent Imre herceg. A későbbiekben hasonlóan érezhettek, gondolkodhattak a későbbi ifjabb királyok. Erre utalhatnak talán a későbbi Sátoraljaújhely templomi patrocíniumai is. A helységben a középkorban három egyház állt: az egyiket Szent István (ágostonos templom), a másikat Szent Imre (plébániatemplom), a harmadikat Szent Egyed (pálos templom) tiszteletére szentelték.⁴³ A plébániatemplom védőszentjének megválasztása bizonyára nem volt véletlen. Az újhelyi vár építése és a település alapítása V. István személyéhez köthető.⁴⁴ A 12–13. század fordulóján tehát,

42 Benkő 1998, 35.

43 Tringli 2020–2021, 34.

44 Ringer 2019, 29.

amikor a Szent Királyok fogalma megjelenik, Szent Imre már a hármasság részének tekinthető III. Béla és Imre királyoknak köszönhetően, a későbbiekben pedig a szent elődökre visszatekintő királyutódok mellett Imre herceg az ifjabb királyok példaképe volt és maradt.

Írott forrásainkban a Szent Királyokra mint ősökre történő utalás a 13. század közepétől jelenik meg. Többek között Rogerius mester 1243-ban keletkezett munkájának első fejezetében, ahol IV. Béla tevékenységét a szerző úgy jellemezte, hogy szent elődeinek példáját (ad instar progenitorum suorum Stephani, Emerici, Ladislai et Colomani regum, qui sanctorum cathalogo sunt ascripti) kívánta követni,⁴⁵ illetve elsősorban azokban az oklevelekben, amelyek a Szent Királyok által biztosított jogokra, szabadságokra utalnak,⁴⁶ de a fogalom a 13. század végén már dekrétumban is előfordul: IV. László 1279. évi, úgynevezett kun törvényeiben.⁴⁷

Az eredendően személyes politikai, ideológiai és szakrális legitimációt szolgáló szentté avatások, amelyeket aktuálpolitikai szándékok, törekvések hívtak életre, végül nemcsak egymástól független egyéni kultuszok létrejöttét eredményezték. A 13. század közepére olyan idea, eszme alakult ki e két, illetve három személy körül, amely a dinasztia presztízsét külföldön is emelte, ugyanakkor a korábbi dinasztikus uralkodási jogalapot, azaz az Árpádok dinasztijához tartozás kritériumát nem váltotta fel, ahhoz képest nem alapított új jogcímet.

45 SRH II. 552. Ezúton is köszönöm Juhász Péternek, hogy a szöveg helyre felhívta a figyelmet.

46 Tringli 2003.

47 IV. László kun törvényeire I. Langó 2006.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- ÁKÍF** Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai.* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1999.
- Anjou-oklt.** Kristó Gyula (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár I. (1301–1305).* Budapest–Szeged 1990.
- Anonymus** Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* Anonymus művét Veszprémy László, Kézai Simon művét Bollók János fordította. Az utószót és a jegyzeteket írta: Veszprémy László. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Bácsatjai 2019.** Bácsatjai Dániel: *A Somogyvári formuláskönyv évkönyvei.* Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2019.
- Benkő 1998.** Benkő Loránd: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- Deér 1933.** Galla Ferenc: *A clunyi reform hatása Magyarországon.* (A Szent István Akadémia történelmi-, jog- és társadalomtudományi osztályainak felolvasásai. 2. köt., 4. sz.). Pécs, 1931. Ismerteti: Deér József. *Századok*, 67. (1933) 9–10. sz. 437–445.
- Deér 1938.** Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [Budapest], 1938.
- Földi–Hamza 2020.** Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei.* Oktatási Hivatal, hn., 2020.
- Juhász 2017.** Juhász Péter: *Az Árpádok trónöröklési rendje a 11–12. században.* *Aetas*, 32. (2017) 3. sz. 17–34.
- Klaniczay 1986.** Klaniczay Gábor: *Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. Modellek, minták, kultúrtörténeti párhuzamok.* In: Fügedi Erik (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 15–32.
- Klaniczay 2000.** Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek.* Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- KMTL** Kristó Gyula (főszerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

- Kovács 2021.** Kovács Attila: Álmos mint dinasztikus ős és az Árpád-dinasztia szakralitása. *Ephemeris Hungarologica*, 1. (2021) 1. sz. 111–128.
- Kristó 1995.** Kristó Gyula: *A magyar állam megszületése*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995.
- Kristó 1998.** Kristó Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Kristó 2002.** Kristó Gyula: Árpád fejedelem. In: Kristó Gyula: *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemeig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 9–32.
- Kristó 2002a.** Kristó Gyula: Árpád fejedelemutódai. In: Kristó Gyula: *Árpád fejedelemtől Géza fejedelemeig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 93–105.
- Langó 2006.** Langó Péter: Kun László kun törvényei. Megjegyzések a kunok jogállásáról a középkori magyar források tükrében. In: Bathó Edit–Ujvári Zoltán (szerk.): *Jászok és kunok magyarok között. Ünnepi kötet Bánkiné Molnár Erzsébet tiszteletére* (Jászsági Könyvtár 6.). Jász Múzeumért Kulturális Alapítvány, Jászberény 2006. 60–77.
- Lenkey–Zsoldos 2003.** Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: *Szent István és III. András*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- Mikó 2013.** Mikó Gábor: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? – Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása. *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 1. sz. 1–22.
- Ringer 2019.** Ringer István: A sátorlajaujhelyi vár régészeti kutatásának főbb eredményei. *Zempléni Múzsza*, 19. (2019) 2. 29–34.
- SRH** *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Nap Kiadó, Budapest, 1999.
- Szabados 2006.** Szabados György: *A magyar történelem kezdeteiről*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006.
- Teiszler 2021.** Teiszler Éva: A dinasztiahoz tartozás mint a legitim királyi hatalom előfeltétele az Árpádok királyságában. In: Horváth–Lugossy Gábor – Vizi László (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2020*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021. 537–560.

- Thoroczkay 2016.** Thoroczkay Gábor: László király szentté avatása. In: Thoroczkay Gábor: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák.* L'Harmattan, Budapest, 2016. 118–128.
- Tringli 2003.** Tringli István: A szent királyok szabadsága. A középkori történelmi tudat és a történelem-hagyományozódás sajátosságai. *Századok*, 137. (2003) 4. sz. 809–848.
- Tringli 2017.** Tringli István: A szent királyok szabadsága. In: Tringli István: *Szokás és szabadság. Tanulmányok a középkori magyar jogszokások és kiváltságok történetéhez.* Line Design Kft, Budapest, 2017. 103–137.
- Tringli 2020–2021.** Tringli István: A szent királyok emlékezete a középkori Sátoraljaújhelyen. In: *Történelem és Muzeológia – Internetes folyóirat Miskolcon* 6. (2020–2021) 1–2. sz. 31–41. <https://tma-miskolc.hermuz.hu/wp-content/uploads/2022/04/2-Tort-Muz-Tringli-Ujhely-2022-marc-19.pdf> Letöltés ideje: 2023. március 20.
- Veszprémy 2019.** Veszprémy László: *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe).* Line Design, Budapest, 2019.
- Wertner 1892.** Wertner Mór: *Az Árpádok családi története.* Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája, Nagy-Becskerek, 1892.